

Benjamin Constant

A RÉGIEK ÉS A MODERNEK SZABADSÁGÁNAK ÖSSZEVETÉSE

Réz Pál fordítása

Uraim,

előadásomnak az a célja, hogy megvizsgáljam a szabadság két változatának csak nem-rég feltárt néhány különbségét, mely eltérések mindeddig észrevétlenek maradtak, vagy legalábbis igen kevés figyelemben részesültek. Az egyik szabadság az, melynek gyakorlását a régi népek felettebb kedvesnek tekintették, a másik az, melynek birtoklását a modern népek tartják igen becsesnek. Vizsgálódásom, ha nem tévedek, két tekintetben is érdekesnek ígérkezik.

Először: a szabadság e két változatának összetévesztéséből forradalmunk olyannyira elhíresült korában sok baj származott. Franciaország belefáradt az eredménytelen kísérletekbe, amelyeknek kezdeményezői, ingerültek lévén a csekély siker miatt, arra iparkodtak kényszeríteni az országot, hogy olyan jótéteményeket élvezzen, amelyekből az nem kért, s elvitatták tőle azokat, amelyekre vágyott.

Másodsor: üdvös forradalmunk felhívására (üdvösnek nevezem, túlzásai ellenére is, mert most eredményeire vetem tekintetemet), vagyis ama kívánságára, hogy a képviseleti kormányzat jótéteményeit élvezzük, érdekes és egyszersmind hasznos megvizsgálni, vajon ez a kormányzat, az egyetlen, melynek oltalmában napjainkban némi szabadságot és nyugalmat lelhettünk, miért volt teljességgel ismeretlen az ókori nemzetek körében.

Tudom, némelyek felismerni vélték nyomait néhány régi népnél, így a spártai köztársaságban és gall őseinknél; ez a nézet azonban téves.

A spártai kormányzat szerzetesi arisztokráciára épült; semmiképp sem volt képviseleti kormányzat. A királyok hatalmát az ephóroszok korlátozták, nem pedig olyan férfiak, akiknek jogköre szemernyi is hasonlított volna arra a felhatalmazásra, amit ma a választás biztosít szabadságunk védelmezőinek. Igaz, minekutána a királyok létrehozták az intézményt, az ephóroszokat a nép nevezte ki, ám mindössze ötöt. Hatalmuk egyszerre volt vallási és politikai; részt vehettek a kormányzat közigazgatási tevékenységében is, vagyis a végrehajtó hatalomban, s ezáltal előjogaik, mint csaknem minden népi tisztségviselő kiváltsága az ókori köztársaságokban, nem pusztán a zsarnokság ellen emelt sorompóként működtek, hanem olykor maguk is elviselhetetlen zsarnokságként nyilatkoztak meg.

A gallok rendszere, mely meglehetősen hasonlít ahhoz a rendszerhez, amiben egy bizonyos párt óhajtana részesíteni bennünket, egyszerre volt papi és katonai. A papok korlátlan hatalmat élveztek. A katonai réteg, vagyis a nemesség, arcádan és elnyomó jellegű kiváltságokkal rendelkezett. A nép meg volt fosztva jogaitól, semmilyen biztosítékkal sem bírt.

Rómában a tribunusok többé-kevésbé képviselői küldetést töltek be. Azoknak a plebejusoknak képviselői voltak, akiket az oligarchia, mely minden korban egyforma,

megdöntvén a királyságot, nehéz szolgástorba taszított. Mindazonáltal a politikai jogok nagy részét közvetlenül gyakorolta a nép: gyűléseken szavazta meg a törvényeket, ítélkezett a vád alá helyezett patriciusok fölött. Rómában tehát csupán halvány nyomai voltak a képviseleti rendszernek.

Ez a rendszer a modernek leleménye, s mint látni fogják, Uraim, az ókorban az emberi nem állapota nem engedte meg ilyen jellegű intézmény befogadását és meghonosodását. Az ókori népek nem érezhették szükségét ennek a rendszernek, és nem méltányolhatták előnyeit. Társadalmuk szerkezete arra készítette őket, hogy merőben másfajta szabadságra vágyjanak, mint amelyet a képviseleti rendszer számunkra biztosít.

Ma esti előadásomnak az a célja, hogy bebizonyítsam Önök előtt ezt az igazságot.

Először is: kérem, vizsgálják meg, Uraim, vajon egy angol, egy francia, egy észak-amerikai polgár mit ért napjainkban azon a szón, hogy *szabadság*.

Mindegyikük azt érti rajta: joga van hozzá, hogy csak a törvényeknek engedelmeskedjék, ne tartóztathassák le, ne börtönözhessék be, ne ölhessék meg, semmilyen módon se bántalmazhassák egy vagy több személy önkényes akaratából. Hogy kinek-kinek jogában álljon elmondani a véleményét, megválasztania és gyakorolnia mesteriségét; élni, sőt visszaélni tulajdonával; engedély nélkül ide-oda utazni, anélkül hogy számot adna indítékairól vagy cselekedeteiről. Kinek-kinek számára azt jelenti: joga van hozzá, hogy másokkal összegyűljön megvitatandó érdekeit, avagy avégett, hogy gyakorolja azt a vallást, melyet ő és társai követnek, avagy mindössze azért, hogy hajlamainak és szeszélyeinek megfelelően múlassa idejét. Végül mindnyájuk számára azt jelenti, hogy jogukban áll befolyást gyakorolni a kormányzatra, akár oly módon, hogy kinevezik valamennyi tisztségviselőt vagy egy részüket, akár képviselők, beadványok, kérvények által, melyeket a hatalom többé-kevésbé köteles figyelembe venni. Mármost hasonlítsák össze ezzel a szabadsággal az ókoriak szabadságát.

Az ókoriak szabadsága abban állt, hogy közösen, de közvetlenül gyakorolták a szuverenitás bizonyos vonatkozásait; a főtéren megvitatták a háború és a béke kérdését, azt, hogy szerződést kötnek-e valamely idegen néppel, itt szavazták meg a törvényeket, itt ítélkeztek, itt vizsgálták meg a tisztségviselők számadásait, eljárásait, igazgatási döntéseit, az egész nép elé idézték, vád alá helyezték, elítélték vagy felmentették őket; miközben ezt szabadságnak nevezték, az ókoriak a kollektív szabadsággal összeegyeztethetőnek tekintették azt, hogy az egyént teljességgel alá vessék a közösség hatalmának. Jószereivel egyetlen olyan előnyt sem látunk náluk, amelyet az imént a modernek szabadságának jegyeként felsoroltunk. Valamennyi magáncselekedetet szigorú ellenőrzésnek vetették alá. Semmit sem engedélyeztek az egyéni függetlenségnek, sem a nézetek vonatkozásában, sem a hasznos mesterségek és kiváltképp nem a vallás tekintetében. Annak joga, hogy magunk válasszuk meg vallásunkat, amit mi legbecesebb jogaink egyikének tartunk, az ókoriak szemében bűnnek és szentségtörésnek tűnt volna fel. A társadalmi gépezet hatalma a mi szemünkben felettébb jelentéktelennek tetsző apróságokra is kiterjed, és gátolja az egyének akaratát. Terpandrosz Spártában nem illeszthet még egy húrt lantjára anélkül, hogy az ephóroszok fel ne háborodjanak. A hatalom a család legbizalmasabb ügyeibe is beavatkozik. Egy spártai ifjú nem érintkezhet szabadon feleségével. Rómában a cenzorok fürkész szemmel ellenőrzik a család belső életét. Törvények szabályozzák az erkölcsöket, s minthogy az erkölcsök minden-
nel összefüggnek, nincs semmi, amit ne szabályoznának.

Igy az ókorban az egyén, aki közügyekben szinte mindig szuverén, minden ma-

gánviszonylatában rabszolga. Mint polgár, dönt a háború és béke ügyében, mint magánembert korlátozzák, éberen figyelik, minden megnyilatkozását elnyomják; mint a kollektív test része tisztségviselőit vagy feletteseit kérdőre vonja, leváltja, elítéli, elkobozza vagyonukat, számúzi, halállal sújtja őket, mint a kollektív testnek alávetett egyént ezért őt is megfoszthatják állásától, méltóságától, számkivethetük, halálra ítélik annak a közösségnek kénye-kedve szerint, amelynek része. A moderneknél, épp ellenkezőleg, a magánéletében független egyén még a legszabadabb államokban is gyakorta csak látszólag szuverén. Szuverenitása korlátozott, jóformán mindig bizonytalan; és ha a ritka szabad korokban, amikor ugyancsak óvások és korlátozások béklyózzák, gyakorolja is ezt a szuverenitást, csak azért teszi, hogy lemondjon róla.

Uraim, hadd álljak meg egy pillanatra, megelőzendő egy esetleges ellenvetést. Van egy köztársaság az ókorban, ahol az egyéni lét nincs oly tökéletesen alávetve a kollektív testnek, mint ahogyan az imént leírtam. Ez a köztársaság mind közül a leghíresebb: bizonyára kitalálták, hogy Athénról beszélek. Később visszatérek majd rá, s elismervén a tény igazságát, igyekszem feltárni okait. Látni fogjuk, hogy az ókori államok közül miért éppen Athén hasonlít a legjobbban a modern államokhoz. A társadalmi jogszolgáltatás máshol mindenütt korlátlan volt. Az ókoriaknak, mint Condorcet mondja, semmi képzetük sem volt az egyéni jogokról. Az emberek jószívről gépek voltak, rugóikat a törvény szabályozta, az irányította a kerek mozgását. Hasonló alávetettség jellemezte a római köztársaság legjobb korszakait; az egyén bizonyos értelemben beleveszett a nemzetbe, a polgár a városállamba.

Most pedig vizsgáljuk meg, mi a forrása az ókoriak és miközöttünk fennálló alapvető különbségnek.

Minden ókori köztársaságot szűk határok korlátoztak. A legnépesebb, leghatalmasabb, legjelentősebb állam területe is kisebb volt, mint a legapróbb modern államé. Kicsiny területük szükségszerű következményeképpen e köztársaságok harcias szelleműek voltak; minden nép szüntelenül beleütközött szomszédaiba, avagy azok öbelé. Szükségszerűség hajszolta tehát őket egymás ellen, folytonosan harcoltak egymással, vagy fenyegették egymást. Aki nem akart hódítani, az sem tehette le a fegyvert, ha nem akarta, hogy meghódítsák. Biztonságukat, függetlenségüket, magát a létet a háború árán vásárolták meg. Az ókori szabad államok szinte állandóan a háborúval foglalkoztak, ez volt legfőbb gondjuk. Végül: ennek az életmódnak szükségszerű következményeképpen minden állam rabszolgákat tartott. A gépies munkákat, sőt néhány országban a kézművesmunkát is béklyóba vert kezekre bízta.

A modern világ teljességgel ellentétes képet mutat. Napjainkban a legkisebb államok is összehasonlíthatatlanul nagyobbak, mint Spárta vagy Róma volt öt évszázadon keresztül. Maga az a tény, hogy Európa, a felvilágosodás terjedésének hála, több államra oszlik, inkább látszat, mint valóság. Míg egykor minden nép elszigetelt, a többi családdal szemben eleve ellenséges családot alkotott, most egy hatalmas embertömeg él más és más néven, más és más társadalmi berendezkedésben, de természetete szerint egyneműen. Ez a tömeg elég erős ahhoz, hogy ne féljen a barbár hordáktól. Elég felvilágosult ahhoz, hogy tehernek érezze a háborút. Egyontétlenül békére törekszik.

Ez a különbség egy másik eltéréshez vezet. A háború korábbi jelenség, mint a kereskedelem; mert a háború és a kereskedelem csupán két különböző eszköz egyazon cél érdekében: birtokolni azt, amit kívánunk. A kereskedelem nem egyéb, mint a birtoklásra vágyó tiszteletadása a birtokos ereje előtt. Törekvés arra, hogy fokozatosan megszerezze azt, amit erőszakkal már nem remél elnyerni. Aki mindig és mindenkinél

erősebb volna, annak eszébe sem jutna, hogy kereskedjék. Az a tapasztalat, hogy a háború, vagyis erejének alkalmazása a másik ember ereje ellen, különféle ellenállásokba ütközik, és esetleg kudarccal jár, arra készteti, hogy a kereskedelemhez folyamodják, vagyis szelidebb eszközhoz, mely egyszersmind biztosan rábírja a másikat, hogy beleegyezzenek abba, ami megfelel érdekeinek. A háború ösztön, a kereskedelem számítás. Éppen ezért el kell következnie annak az időnek, amikor a kereskedelem a háború helyébe lép. Ennek a kornak küszöbére érkeztünk.

Korántsem akarom azt állítani, hogy az ókorban nem voltak kereskedő népek, ezek azonban bizonyos értelemben kivételt képeztek az általános szabály alól. Egy előadás keretei nem engedik meg, hogy felsoroljam a kereskedelem fejlődését akkoriban gátló valamennyi akadályt, egyébként ezeket Önök éppoly jól ismerik, mint én; csak egyetlen akadályra kívánnék utalni. Az, hogy még nem ismerték az iránytűt, arra kényszerítette az ókori tengerészeket, hogy a lehető legkevésbé távolodjanak el a parttól. Áthajózni Herkules oszlopai között, vagyis átkelni a gibraltári szoroson – az ókorban ezt a vállalkozást roppant merészségnek tekintették. A legügyesebb hajósok, a föníciaiak és a karthágóiak csak nagy sokára merészkedtek neki, s példájukat hosszú ideig senki sem követte. Athénban, amelyről hamarosan szólni fogunk, a tengeri kamat körülbelül hatvanszázalékos volt, míg az általános kamat csak tizenkét százalékos, mert a távoli hajózás képzele együtt járt a veszély képzetével.

Mi több, ha megengedhetnék magamnak egy kitérőt, amely azonban felettébb hosszú lenne, az ókori kereskedő népek erkölcsének, kereskedelmi szokásainak részletes leírásával bizonyítanám be Önöknek, Uraim, hogy még ez irányú ügyleteiket is átítatta a kor, az őket környező háborúk és viszályok szelleme. Akkoriban a kereskedelem szerencsés véletlen volt: ma a nemzetek természetes állapota, a nemzetek egyetlen célja, egyetlen iránya, igazi élete. A népek nyugalomra vágnak, s a nyugalommal jólétre; a jólét forrásának pedig az ipart tekintik. A háború egyre kevésbé hatékony eszköz vágyaik kielégítéséhez. Esélyei immár sem az egyéneknek, sem a nemzeteknek nem kínálnak olyan hasznot, mely felérne a békés munka és a rendszeres árucseré előnyeivel. Az ókorban egy sikeres háború új rabszolgákkal, adókkal, felosztott földekkel növelte a köz és az egyén gazdagságát. A modern időkben egy sikeres háború óhatatlanul többre kerül, mint amennyi hasznot hajt.

Végül pedig: hála a kereskedelemnek, a vallásnak, az emberi nem szellemi és erkölcsi fejlődésének, az európai országokban immár nincsenek rabszolgák. Minden munkát a szabad embereknek kell elvégezniük, ők elégtűk ki a társadalom minden szükségletét.

Könnyű előre látni, Uraim, ezeknek a különbségeknek szükségszerű következményeit.

Először is: minél nagyobb egy ország területe, annál jobban csökken az egy személyre eső politikai jelentőség. Rómában és Spártában a legjelentéktebb állampolgár is hatalom volt; más a helyzet az egyszerű angliai vagy egyesült államokbeli polgárral: személyes befolyása észrevehetetlen eleme a kormányzat irányát meghatározó társadalmi akaratnak.

Másodsor: a rabszolgáság eltörlése megfosztotta a szabad lakosságot attól a szabad időtől, melyet az biztosított számára, hogy a munkák többségét a rabszolgák végezték. Ha nincsenek rabszolgáik, húszezer athéni polgár nem tanácskozhatott volna mindennap a főtéren.

Harmadszor: a kereskedelem – nem úgy, mint a háború – nem engedélyez az embernek tétlen időszakokat. A politikai jogok folytonos gyakorlása, az államügyek min-

dennapi megvitatása, a tanácskozások, titkos tárgyalások, a pártok viszályai, mozgalmi, a szükségszerű nyugtalanságok, ha szabad így mondanom, a kötelező közszereplés a szabad ókori népeknél, melyek e mozgatórugók nélkül elbágyadtak volna a kezserves semmittevés súlya alatt – mindez csak zavart és fáradtságot eredményezne a modern népek körében, ahol az üzleti ügyleteivel, vállalkozásaival, elnyert vagy remélt élvezeteivel elfoglalt egyén nem akarja, hogy elszakítsák ezektől a tevékenységeitől, legfeljebb ha rövid időre és a lehető legkisebb mértékben.

Végül: a kereskedelem az egyéni függetlenség szenvedélyes vágyát ébreszti fel az emberekben. A kereskedelem gondoskodik szükségleteikről, kielégíti kívánságait, mégpedig a hatóság beavatkozása nélkül. Ez a beavatkozás csaknem mindig – nem is tudom, miért mondom, hogy *csaknem* mindig – zavart kelt és bajt okoz. Valahányszor a kollektív hatalom bele akar szólni a magánemberek üzleti ügyeibe, megzavarja ezeket az embereket. Valahányszor a kormányzat kívánja intézni ügyleteinket, rosszabbul és költségesebben intézi, mint mi magunk.

Azt mondtam, Uraim, hogy Athénról fogok beszélni, melynek példáját szembe lehet szegezni némelyik megállapítással, de e városállam példája, épp ellenkezőleg, minden állításomat meg fogja erősíteni.

Mint elismertem, valamennyi görög köztársaság közül Athénban virágzott a legjobban a kereskedelem, ezért összehasonlíthatatlanul nagyobb egyéni szabadságot biztosított polgárainak, mint Róma vagy Spárta. Ha elmélyedhetnék a történeti részletekben, kimutatnám, hogy a kereskedelem több olyan eltérést szüntetett meg az athéniak körében, mely az ókori népeket megkülönbözteti a modern népektől. Az athéni kereskedők gondolkodásmódja hasonlított napjaink kereskedőinek gondolkodásmódjához. Mint Xenophóntól tudjuk, a peloponnészoszi háború idején az athéni kereskedők kivonták tőkéjüket az attikai kontinensről, és az Arkhipelagosz szigetein fektették be. A kereskedelem teremtette meg itt a pénzforgalmat. Iszokratésznál fellelhetjük a váltólevelek használatának jeleit. Figyeljék meg, hogy az athéniaknak az erkölcsi is felettebb hasonlítottak a mi erkölcsünkre. Mint láthatják (ismét Xenophónt idézem), a férjek akkor voltak elégedettek asszonyukkal, ha béke és nyájas barátság uralkodott a családban, megóvták a törékeny feleséget a természet zsarnokságától, szemmet hunytak a szenvedélyek ellenállhatatlan hatalma felett, az első gyöngeséget megbocsátották, a másodikat elfelejtették. Ami az idegeneket illeti, mindenkit szívesen megajándékoztak a polgárjoggal, aki családjával letelepedett a városban, és ott űzte mesterségét, iparát. Végül megbámulhatjuk az egyéni szabadságért való rajongásukat. Spártában, mondja egy filozófus, nyomban rohannak a polgárok, ha hívhatja őket egy hivatalnok, egy athéni azonban kétségbeesne, ha azt feltételeznék róla, hogy függ a hivatalnokoktól.

Mindazonáltal az ókori népek jellegét meghatározó több más körülmény Athénban is fennállt; minthogy rabszolgák is éltek a köztársaságban, minthogy területe igencsak kicsiny volt, itt is megtalálhatjuk az ókoriakra jellemző szabadság nyomait. Törvényeit maga a nép hozza, ellenőrzi a tisztviselők tevékenységét, számadásra kötelezi Periklészt, halálra ítéli az arginuszai csata valamennyi hadvezérét. Ugyanakkor az osztiracizmus, e törvények s a kor valamennyi törvényhozója által magasztalt önkényeskedés, mely a mi szemünkben felháborító igazságtalanság – s amelyet joggal tekintünk annak –, azt bizonyítja, hogy Athénban az egyén mégis sokkal jobban alá volt vetve a társadalmi test hatalmának, mint manapság bármelyik szabad társadalmú európai államban.

Mint az előbb kifejtettekből következik, mi már nem élvezhetjük az ókoriak szabadságát, melynek lényege a kollektív hatalomban való tevékeny és állandó részvétel volt. A mi szabadságunknak a magánfüggetlenség békés élvezetében kell állnia. Az a szelet, amit az ókorban ki-ki kihasított magának a nemzeti szuverenitásból, nem elvont feltételezés volt, mint napjainkban. Az egyén akaratának valóságos hatása volt, s ennek az akaratnak érvényesítése eleven és újra meg újra ismétlődő élvezetet szerzett. Következésképp az ókoriak készek voltak nagy áldozatokat hozni politikai jogaik megőrzéséért és avégett, hogy továbbra is részt vehessenek az állam igazgatásában. Mint-hogy mindenki tisztában volt vele, mennyit ér a szavazata, s erre büszke is volt, személyes jelentőségének tudatában bőséges kárpótlást talált.

Ezt a kárpótlást mi már nem kapjuk meg. Az egyén, aki elvész a tömegben, jószerivel sohasem tapasztalja, hogy hatást fejt ki. Akarata sohasem nyom bélyeget az egészre; közreműködését ő maga nem látja. A politikai jogok gyakorlása tehát számunkra csak töredékét nyújtja annak az élvezetnek, amiben az ókoriak részesültek, ám a civilizáció fejlődése, korunk kereskedelmi törekvései, a népek kölcsönös közlekedése végtelenül megsokszorozta és rendkívül változatosá tette a magánboldogság eszközeit.

Következésképp nekünk sokkal jobban ragaszkodnunk kell egyéni függetlenségünkhez, mint a régieknek. Az ókoriak ugyanis, amikor ezt a függetlenséget feláldozták a politikai jogokért, a kevesebbet áldozták fel a többért, de mi, ha hasonlóképpen áldozatot hoznánk, a többet adnánk oda a kevesebbéért.

Az ókoriaknak az volt a céljuk, hogy a társadalmi hatalmat felosszák a haza valamennyi polgára között. Ezt nevezték szabadságnak. A modernek célja a magánévezetek biztonsága, s szabadságnak azon biztosítékok összességét nevezik, amelyeket az intézmények nyújtanak ezekre az élvezetekre.

Előadásom elején azt mondtam, hogy egyébként jó szándékú férfiak hosszú és viharos forradalmunk idején igen sok bajt okoztak azzal, hogy nem figyeltek fel ezekre a különbségekre. Isten ments, hogy szigorú szemrehányással illessem őket: még tévedéseik is bocsánatosak. Midőn az ókori szerzők csodálatos munkáit olvassuk, midőn felidézük e nagy férfiak cselekedeteit, lehetetlen nem éreznünk azt a rendkívüli felindulást, amelyet a modern idők egyetlen jelensége sem tud kiváltani belőlünk. Úgy tetszik, az emberi természetnek a mi természetünknel régebbi, ősi elemei ébrednek fel bennünk ezeknek az emlékeknek a hatására. Óhatatlanul visszakívánjuk azokat az időket, amikor az emberi képességek előre kijelölt irányban fejlődtek ugyan, de roppant hatalmas pályán, roppant erőteljesen, tulajdon erejüktől áthatva, energiájuk és méltóságuk tudatában; s ha engedünk ennek a visszavágyásnak, akarva-akaratlanul igény gerjed bennünk, hogy utánozzuk azt, amire vágyunk.

Mélyen élt bennünk ez a benyomás, kivált azokban az időkben, midőn hatalmukkal visszaéelő kormányzatok alatt éltünk, amelyek erősek nem voltak ugyan, de zaklatták polgáraikat, elveik képtelenek voltak, cselekedeteik pedig nyomorúságosak; ezeknek a kormányzatoknak mozzgatórugója az önkény volt, céljuk az emberi nem lealjasítása. Vannak, akik még ma is dicsérni merészelik őket, mintha valaha is elfelejthetnének, hogy tanúi és áldozatai voltunk megátalkodottságuknak, tehetetlenségüknek és bukásuknak. Reformereink szándéka nemes volt és nagylelkű. Volt-e közöttünk egyetlen férfi is, akinek reménykedő szíve ne dobogott volna hevesebben annak az útnak a kezdetén, amelyet megnyílni véltünk magunk előtt? De szégyen arra, aki még ma sem érzi szükségésnek, hogy kijelentse: aki elismeri, hogy egykori vezéreink olykor téve-

déseket követtek el, ezzel még nem csorbítja emlékezetüket, nem hazudtolja meg azokat a nézeteket, amelyeket az emberiség barátai hirdettek minden időkből.

Csak hogy ezek a férfiak elméleteik jó részét két olyan filozófus műveiből merítették, akik maguk sem sejtették, hogy kétezer év alatt milyen módosulásokon estek át az emberi nem hajlandóságai. Egyszer talán megvizsgálom majd a leghíresebb filozófus, Jean-Jacques Rousseau rendszerét, s kimutatom, hogy ez a fenséges szellem, akit a szabadság tiszta szerelme lelkesített, midőn modern korunkba kívánta átültetni a korábbi korok társadalmi hatalmát, kollektív szuverenitását, voltaképp a zsarnokság több neme számára is végzetes ürügyekkel szolgált. Feltárván azt, amit feltétlenül leleplezendő tévedésnek tekintek, minden bizonnyal körültekintő leszek cáfolatomban, tisztelettudó gáncsaiban. Természetesen nem kívánok csatlakozni egy nagy férfiú becsmérőihez. Ha a véletlen úgy hozná, hogy akár egyetlen pontban is látszólag egyetértek velük, nyomban gyanakodni fogok onmagamra; s megvigasztalandó magam, amiért egyetlen pillanatig egyezni látszottam velük, ha csak egy részleges kérdésben is, szükségét érzem, hogy meghazudtoljam és megbélyegezzem, már amennyire megbújnak bennem, állítólagos segítőtársaimat.

Ám az igazság igényének le kell győznie mindazokat a megállapításokat, amelyeket egy káprázatos tehetség ragyogása és egy óriási hírnév tekintélye tett hatalmassá. Egyébként, mint látni fogjuk, elsősorban nem Rousseau-nak kell tulajdonítanunk azt a tévedést, amely ellen küzdeni fogok: sokkal inkább egy nem ily ékesszóló, de nem kevésbé szigorú és ezerszer túlzóbb követőjének tétele ez. Őt, Mably abbét tekinthetjük ama rendszer képviselőjének, mely az ókori szabadság alapelveinek megfelelően úgy véli, hogy a polgárokat a nemzet szuverenitásának érdekében teljességgel el kell nyomni, az egyénnek rabszolgának kell lennie avégett, hogy a nép szabad legyen.

Mably abbé, akárcsak Rousseau és még sokan mások, az ókoriak nyomán a társadalmi test hatalmát tekintette szabadságnak, s azt tartotta, hogy minden eszközzel ki kell terjeszteni e hatalom hatósugarát az emberi lét amaz ellenszegülő részére, amelynek fájjalta függetlenségét. Műveiben többször is kifejti, mennyire sajnálja, hogy a törvény csak az emberek cselekedeteire terjed ki; azt szerette volna, hogy a gondolatokat, a legillékonyabb benyomásokat is befogja, hogy szakadatlanul hajszolja az embert, ne engedje, hogy olyan menedékre leljen, ahol elrejtőzhet hatalma elől. Amint rábukkant valamely népnél egy sanyargató rendszabályra, azt hitte, hogy nagy felfedezést tett, s javasolta, hogy vezessék be; úgy gyűlölte az egyéni szabadságot, ahogyan személyes ellenségünket gyűlöljük, s amint talált egy nemzetet a történelemben, amely nem rendelkezett szabadsággal, amelyet politikai szabadságától megfosztottak, nem tudta megállni, hogy ne csodálja. Lelkesedett az egyiptomiakért, mert, mint mondta, náluk törvény szabályozott mindent, még a szórakozásokat, a szükségleteket is; a törvényhozó mindent a hatalma alá igazított; a nap minden percét valamilyen feladat töltötte ki. Még a szerelmet is alávetették a hón tisztelt beavatkozásnak, s törvény engedélyezte vagy tiltotta a nászágyat.

Spárta, mely az egyén kiszolgáltatottságának érdekében osszpontosította valamennyi köztársasági formát, még ennél is nagyobb lelkesedést váltott ki filozófusunkból: e hatalmas kolostort a tökéletes köztársaság eszményének tekintette. Athént mélységesen megvetette, s az athéniakról, Hellász legkiválóbb nemzetéről legszívesebben azt mondta volna, amit egy nagyúri akadémikus mondott volt a Francia Akadémiáról: „Micsoda szörnyűséges zsarnokság! Itt mindenki azt teszi, amit akar!” Hadd tegyem hozzá, hogy ez a nagyúr a harminc évvel ezelőtti Akadémiáról beszélt.

A nem ily forrófejű, ezért is szemlélődő természetű Montesquieu *másképpen* tévedt. Meghökkenették ugyan azok a különbségek, melyeket fentebb felsoroltam, igazi okukat azonban nem ismerte fel:

*„A görög államférfiak, írja, akik népi kormányzatban éltek, nem ismertek más fenntartó erőt, mint az erényt. A maiak kizárólag iparról, kereskedelemről, pénzügyekről, gazdagságról, sőt fényűzésről beszélnek nekiünk.”**

Ezt a különbséget Montesquieu a köztársaság és a monarchia különbségének tulajdonítja, jóllehet az a régi és a modern idők ellentétes szemléletében rejlik. A köztársaságok polgárai és a monarchiák alattvalói egyaránt élvezetekre vágnak, s a társadalmak jelenlegi helyzetében nem is igen vágyhatnak másra. Az a nép, mely napjainkban a legszenvedélyesebben ragaszkodik szabadságához, Franciaország felszabadulása előtt az a nép volt, amely egyszersmind a legszorosabban kötődött az élet élvezeteihez, s kivált azért tartotta oly fontosnak a szabadságot, mert abban látta kedves élvezeteinek biztosítékát. Ahol szabadság volt, ott hajdan el tudták viselni a nélkülözést; ahol nélkülöznek, most mindenütt rabszolgaság szükségeltetik ahhoz, hogy az emberek beletörődjenek. Manapság könnyebb volna egy rabszolgánépet spártaiakká átglyünni, mint spártaiakat formálni a szabadság számára.

Azok a férfiak, akiket az események hullámai forradalmunk élére sodortak, neveltetésük következtében szükségképpen át voltak itatva azokkal az időközben tévessé fordult ókori nézetekkel, melyeket az imént említett filozófusok oly igen magasztaltak volt. Rousseau metafizikája, amelynek rendszeréből hirtelen fenséges igazságok és magukkal ragadóan ékesszóló passzusok villámlottak elő; Mably szigora, intoleranciája, gyűlölete valamennyi emberi szenvedély iránt, mohó vágya, hogy béklyóba szorítsa őket, a törvény illetékességéről vallott túlzó nézetei, a különbség aközött, amit javasolt és ami létezett, kirohanásai a gazdagság, sőt a tulajdon ellen – mindez szükségképp elbűvölte a nemrég győzelemtől ittas férfiakat, akik a törvényes hatalom meghódítóiként szívesen kiterjesztették volna azt az égvilágon mindenre. Becses érték volt szemükben ama két író tekintélye, akik nem lévén érdekeltek az ügyben, és kiátkozván az emberi zsarnokságot, axiómákba foglalták a törvény szövegét. A közhatalmat tehát úgy akarták gyakorolni, ahogyan, mint szellemi kalauzaiktól tanulták, egykor az ókoriak gyakorolták a szabad államokban. Azt hitték, hogy a közakarát előtt mindennek meg kell hajolnia, s hogy az egyéni jogok minden korlátozásáért bőségesen kárpótol a részvétel a társadalmi hatalomban.

Hogy mi következett ebből, jól tudják, Uram. A kor szellemének ismeretére alapozott szabad intézmények bizvást fennmaradhattak volna, ám megannyi bámulatos erőfeszítés és hősi cselekedet ellenére a régiek felújított épülete romba dőlt. Azért történt így, mert a társadalmi hatalom minden vonatkozásban sértette az egyéni függetlenséget, de nem szüntette meg annak igényét. A nemzet csöppet sem értett egyet azzal, hogy az elvont szuverenitásból neki jutó eszmei rész megérné a ráparancsolt áldozatokat. Hiába sulykolták fejébe Rousseau szavait: a szabadság törvényei ezerszer szigorúbbak, mint a zsarnok igája. A nép nem kért ezekből a szigorú törvényekből, s elcsigázottságában olykor már azt gondolta, hogy jobb lenne nyakába vennie a zsarnokok igáját. Elkövetkezett a megtapasztalás, s megcáfolta hiedelmét. A nép ráébredt,

* Montesquieu: A TÖRVÉNYEK SZELLEMÉRŐL. Fordította Csécsy Imre. Akadémiai Kiadó, Bp., 1962 III. k., III. fejt.

hogy az emberi önkény a legrosszabb törvényeknél is rosszabb. De a törvényeknek is határt kell szabni.

Ha sikerült elfogadtatnom Önökkel azt a véleményemet, Uraim, hogy meggyőződésem szerint ezek a tények szükségképpen következtek be, egyet fognak érteni a következő alapelvek igazságában:

A modern szükségletek és igények közül a legelső az egyéni függetlenség. Következésképp sohasem szabad a feláldozását kérni a politikai szabadság meghonosítása érdekében.

Ebből következik, hogy ama számos, sokat magasztalt intézmény közül, amely a régi köztársaságokban korlátozta az egyéni szabadságot, a modern időkben egy sem elfogadható.

Első hallásra úgy tetszik, Uraim, hogy ezt az igazságot felesleges leszögezni. Napjainkban sok kormányzatot ismerünk, mely csöppet sem látszik arra hajlani, hogy utánozza az ókori köztársaságokat. Mindazonáltal, bármily kevésbé kedvelik is a köztársasági intézményeket, bizonyos köztársasági eljárásokhoz igencsak vonzódnak. Sajnálatos, hogy éppen azok iránt, amelyek lehetővé teszik a számkivetést, a törvényen kívül helyezést, a vagyonekobzást. Emlékszem, hogy 1802-ben a különleges bíróságok törvényébe becsempészték egy szakaszt, mely bevezette Franciaországban az osztracizmust, s isten tudja, hány ékes szavú szónok magasztalta akkor az athéni szabadságot és mindazokat az áldozatokat, amelyeket meg kell hozni e szabadság megoltalmazásának érdekében, hogy elfogadtassák ezt a szakaszt – melyet azonban visszavontak! Hasonlóképp nem is oly régen, midőn a gyáva hatóságok bátortalanul ugyan, de kedvük szerint igyekeztek irányítani a választásokat, egy hírlap, mely egyébként nincs is republikanizmussal átitatva, azt javasolta, hogy a veszedelmes jelöltek kizárása végett támasszák fel a római cenzorok intézményét.

Azt hiszem tehát, hogy nem lesz felesleges kitérő, ha megállapításaim alátámasztására néhány szót szólok erről a két, oly sokat dicsért intézményről.

Az athéni osztracizmus arra a feltételezésre épült, hogy a társadalomnak teljes a hatalma tagjai fölött. Ezzel a hipotézissel igazolta létét; és egy kicsiny államban, ahol a hitele, klienseinek száma, dicsősége következtében tekintélyes egyén gyakorta ellensúlyozta a tömeg hatalmát, az osztracizmus csakugyan hasznosnak tűnhetett fel. Csak-hogy nálunk az egyénnek olyan jogai vannak, amelyeket a társadalomnak tiszteletben kell tartania, s az egyén befolyása, mint már megjegyeztem, olyannyira elvész a vele egyenlő vagy nála erősebb hatások sokaságában, hogy minden zaklatás, amit annak igénye indokolna, hogy csökkentsék ezt a befolyást, felesleges és következképp igazságtalan. Senkinek sem áll jogában száműzni egy állampolgárt, ha azt nem ítélte el egy szabályos törvényszék formális törvény alapján, mely az elkövetett bűnt száműzéssel bünteti. Senkinek sincs joga kiűzni a polgárt hazájából, elűzni földjéről, elszakítani feleségétől a férjet, gyermekeitől az apát, elmélyült elmélkedésétől az író, szokásaitól az aggastyánt. Minden politikai száműzés politikai merénylet. Minden száműzés, amelyet egy gyűlés állítólag a köz üdve érdekében rendel el, ennek a gyűlésnek a köz üdve ellen elkövetett bűne; ez az üdv csakis a törvények tiszteletében, a formák betartásában és a biztosítékok megőrzésében rejlik.

A római cenzúra, akárcsak az osztracizmus, teljhatalmat feltételezett. Abban a köztársaságban, ahol a szegénység valamennyi polgárt arra kényszerítette, hogy roppant egyszerű erkölcsök és szokások szerint éljenek, ahol mindenki ugyanazon városban lakott, ahol senki sem űzött olyan mesterséget, mely elterelte volna figyelmét az ál-

lanügyekről, s ily módon valamennyien a közhatalom megfigyelői és bírálói voltak, a cenzori intézménynek egyfelől nagyobb befolyása lehetett, másfelől a cenzorokat a felettük gyakorolt erkölcsi ellenőrzés visszatartotta az önkényeskedéstől. Mihelyt a köztársaság kiterjedése, a társadalmi kapcsolatok bonyolultabbá válása, a civilizáció pallérozódása megfosztotta ezt az intézményt mindattól, ami egyszerre volt az alapja és a korlátja, elfajzott a cenzúra, még Rómában is. Tehát nem a cenzúra szülte a jó erkölcsöket, az erkölcsök egyszerűsége biztosította a cenzúra hatalmát és hatékonyságát.

Franciaországban az önkényes cenzori intézmény egyszerre volna hatástalan és elviselhetetlen. A társadalom jelenlegi állapotában az erkölcsök hullámzó, finom, megfoghatatlan árnyalatokból állnak, amelyek ezerféleképpen eltorzulnának, ha pontosítani kívánnák őket. Egyedül a közvélemény képes megragadni és megítélni, mivel-hogy természete ugyanolyan, mint az erkölcsé. Minden pozitív hatalom ellen fellépne, ha az pontosítani kívánná. Ha egy nép kormánya, mint a római cenzorok, valamilyen önkényes határozattal meg akarja bélyegezni egy polgárt, az egész nemzet tiltakozna az intézkedés ellen, és nem hagyná jóvá a hatalom ítéletét.

Amit az imént a cenzori intézménynek a modern időkbe történő átültetéséről mondtam, kitűnően alkalmazható a társadalmi szervezetnek igen sok szeletére, azokra, amelyek kapcsán még gyakrabban és még fellengősebben szoktak az ókorra hivatkozni. Ilyen például az oktatás. Mi mindent mondanak arról, hogy meg kell engedni a kormánynak, hogy kézbe vegye az ifjú nemzedékeket, és kedve szerint alakítsa őket – és hány meg hány tudós idézettel támasztják alá ezt az elméletet! Sorra elvonnak szemünk előtt a perzsák, az egyiptomiak, Gallia, Hellász, Itália! Nos, Uraim, mi nem vagyunk egy despota uralma alatt nyögő perzsák, sem papok által elnyomott egyiptomiak, sem gallok, akiket a druidák kényükre-kedvükre feláldozhattak, de görögök és rómaiak sem vagyunk, akiket egyéni kiszolgáltatottságukért kárpótolt a részvétel a társadalmi hatalomban. Modern emberek vagyunk, ki-ki élvezni akarja jogait, mások ártalma nélkül, kedve szerint fejleszteni kívánja képességeit, ügyelni akar arra, hogy ezek a képességek kifejlődjenek a gyermekekben is, akiket a természet szerető gondoskodásunkra bízott, lévén annál felvilágosultabb, minél elevenebb, s csak annyiban van szüksége hatalomra, hogy megkapja tőle a nevelés szükséges eszközeit, mint ahogy az utazó is elfogadja az általa felkínált országutakat, ám kényszer nélkül, hogy melyik utat válassza. A vallást is hatalmába keríti a régi idők emlékezete. A doktrína egységének derék védelmezői a régieknek az idegen istenek ellen hozott törvényeit idézik fel, s a katolikus egyház jogait azoknak az athéniaknak példájával támasztják alá, akik halálra ítélték Szókratészt, mert megingatta a többistenhitet, valamint Augustus példájával, aki azt kívánta, hogy a rómaiak maradjanak hűségesek őseik hitéhez, minek következtében nem sokkal ezután vadállatok martalékaul vetették az őskeresztényeket.

Óvakodjunk, Uraim, bizonyos ókori emlékek csodálatától. Minthogy modern korban élünk, a modern időknek megfelelő szabadságra vágyom; s minthogy monarchiákban élünk, alázatosan kérem ezeket a monarchiákat, hogy ne kölcsönözzenek módszereket a régi köztársaságoktól elnyomásunkra.

Az igazi modern szabadság, ismétlem, az egyén szabadsága. És erről a politikai szabadság kezeskedik: a politikai szabadság tehát elengedhetetlen. De ha napjainkban azt kérnék a népektől, hogy áldozzák fel teljességgel egyéni szabadságukat politikai szabadságukért, mint ahogy a régiek tették, ez volna a legbiztosabb módszer arra,

hogy megfosszák őket az egyiktől, s amikor ez sikerült, csakhamar másik szabadságukat is elragadnák tőlük.

Mint látják, Uraim, egyáltalán nem szándékozom alábecsülni a politikai szabadságot. Az előbb előadott tényekből nem vonom le azokat a következtetéseket, amelyeket mások levontak belőlük. Abból, hogy a régiek szabadok voltak, s hogy mi már nem lehetünk úgy szabadok, mint ahogyan ők voltak, arra a következtetésre jutottak, hogy rabszolgasorba kényszerülünk. Az új társadalmi állapotot egy-két elemből akarják kialakítani, azt mondják, hogy csakis azok használhatók a világ jelenlegi helyzetében. Ezek az elemek: az előítéletek, melyek megrémítik az embereket, az önzés, mely megrontja, a léhaság, mely megszédíti, az alpári gyönyör, mely elzüllesztí, a zsarnokság, mely irányítja őket; és, úgymond, tárgyi ismeretekre és egzakt tudományokra van szükség ahhoz, hogy sikeresebben szolgálják a zsarnokságot. Furcsa volna, ha mindössze ennyiből állna annak a négyezer esztendőnek eredménye, melynek során tenger erkölcsi és fizikai eszközt hódított meg az emberi szellem: nem tudom elképzelni, hogy így volna.

Azokból az eltérésekből, amelyek megkülönböztetnek bennünket az ókortól, én szögesen ellentétes következtetéseket vonok le. Nem a szabadság biztosítékait kell csökkenteni, az élvezeteket kell kiterjeszteni. Dehogy akarok lemondani a politikai szabadságról; a polgári szabadságot igénylem, a politikai szabadság többi formájával együtt. A kormányoknak ma sincs több joguk hozzá, mint hajdan volt, hogy törvénytelen hatalmat követeljenek maguknak, de a törvényes forrásból eredő kormányoknak még kevesebb joguk van hozzá, mint egykor, hogy önkényesen elnyomják az egyént. Ma is birtokában vagyunk azoknak a jogoknak, amelyekkel mindig is rendelkezünk, vagyis annak az örök jognak, hogy jóváhagyjuk a törvényeket, szabadon mérlegeljük, mi az érdekünk, integráns részei legyünk annak a társadalmi testnek, amelynek tagjai vagyunk. A kormányokra azonban új kötelességek várnak. A civilizáció fejlődése, az évszázadok alatt végbement változások azt követelik a hatalomtól, hogy jobban tiszteletben tartsa az egyén szokásait, érzelmeit, függetlenségét. A hatalomnak jóval óvatosabban és tapintatosabban kell bánnia ezekkel az elemekkel.

Ez a tapintat a hatalomnak nemcsak kötelessége, hanem jól felfogott érdeke is, mert ha a modern embernek megfelelő szabadság más, mint az, amely a régieknek megfelelt, olyan zsarnokság, mint amilyen a régi korokban lehetséges volt, a modern időkben immár nem képzelhető el. Abból, hogy gyakorta kevésbé foglalkoztat bennünket a politikai szabadság, mint amennyire a régieket foglalkoztatta, könnyű úszerrel az következhethet, hogy olykor túlságosan is elhanyagoljuk az általa nyújtott biztosítékokat, s ezt mindig rosszul tesszük; ugyanakkor, minthogy többre becsüljük az egyéni szabadságot, mint a régiek, ha valaki veszélyeztetné, ügyesebben és állhatatosabban védelmeznénk, mint ők védelmezték; megvédéséhez egyébként is olyan eszközeink vannak, amilyenekkel a régiek nem rendelkeztek.

A kereskedelem következtében az önkényesség még jobban zaklatja létünket, mint egykor zaklatta, minthogy üzleti ugyleteink változatosabbá válván az önkényességnek meg kell sokszorozódnia avégett, hogy befogja őket; másfelől a kereskedelem megkönnyíti, hogy kibújjunk az önkény szorításából, hiszen megváltoztatja a tulajdon jellegét, mely e változás által szinte megfoghatatlanná válik.

A kereskedelem új minőséggel gazdagítja a tulajdont: a forgathatósággal; forgathatóság híján a tulajdon pusztá haszonélvezet, azt pedig a hatalom bármikor befolyá-

solhatja, hiszen meggátolhatja a tulajdon élvezetét, a vagyonforgalom azonban láthatatlanul és megakadályozhatatlanul meghiúsítja a hatalomnak ezt a szándékát.

A pénz, mondja egy francia szerző, a zsarnokság legveszedelmesebb fegyvere; csak-hogy egyszersmind legerősebb fékje is. A hitel alá van vetve a közvéleménynek; az erő mit sem tehet, ha a pénz elrejtőzik vagy elmenekül: az állam mindenfajta lépése kudarcot vall. Az ókorban nem volt ilyen befolyása a hitelnek: a kormányzat erősebb volt, mint az egyén. Napjainkban az egyén erősebb a politikai hatalomnál, a gazdagság sokkal inkább rendelkezésére áll minden pillanatban, sokkal inkább felhasználható tulajdonosának érdekei szerint, mint régen, következésképp sokkal valóságosabb, és sokkal jobban engedelmeskedik is neki. A hatalom fenyeget, a gazdagság jutalmaz; ha félrevezetjük a hatalmat, kicsúszhatunk a markából, ha el akarjuk nyerni a vagyon kegyeit, szolgálatába kell állnunk: ezért kell győznie a gazdagságnak a politikai hatalom fölött.

Ugyanezen okok következtében az egyéni létet kevésbé kebelezi be a politikai lét. Az egyén áthelyezi vagyonát, jó messzire, s magával viszi magánéletének minden örömet; a kereskedelem közelebb hozta egymáshoz a nemzeteket, csaknem egyformára csiszolta erkölceiket, szokásaikat; a népek vezetői, meglehet, ellenségei egymásnak, a népek fiai egymás honfitársai.

A hatalomnak bele kell ebbe nyugodnia; szabadságra vágyunk, s szabadok is leszünk; de minthogy az a szabadság, amelyre vágyunk, más, mint az ókoriaké, a mi szabadságunknak másféle szervezethez van szüksége, mint amilyen az ókori szabadságnak felelt meg. Akkoriban minél több időt és erőt szentelt politikai jogainak gyakorlására az egyén, annál szabadabbnak hitte magát; mi olyan szabadságra vágyunk fogékonyak, amelyben minél több szabadidőt hagy magánérdekeink kibontakoztatására politikai jogaink gyakorlása, annál becsesebbnek tekintjük szabadságunkat.

Ebből következik, Uraim, a képviseleti rendszer szükségessége. A képviseleti rendszer nem egyéb, mint olyan módszer, amelyben azokat a feladatokat, amelyeket nem tud vagy nem akar elvégezni, a nemzet áthárítja néhány egyénre. A szegény maga bonyolítja ügyeit, a gazdag intézőt fogad fel: ez a régi és a modern nemzetek története. A képviseleti rendszerben a néptömegek felhatalmaznak néhány embert, hogy védje meg érdekeiket, mivel nincs idejük rá, hogy maguk védjék meg őket. De a gazdag ember, hacsak nem bolond, figyelmesen és szigorúan ellenőrzi, vajon intézője rendszeren végzi-e feladatát, nem hanyag-e, megvesztegethető, alkalmatlan; s hogy megítélhesse meghatalmazottai ügyintézését, a körültekintő megbízó alaposan áttanulmányozza azokat az ügyeket, amelyeknek intézését rájuk bízta. Hasonlóképpen a népnek, mely a számára legmegfelelőbb szabadságot akarván élvezni, a képviseleti rendszert választotta, tevékenyen és állandóan ellenőriznie kell képviselőit, továbbá biztosítania kell magának a jogot, hogy koronként, nem túlon túl hosszú idő múltával eltávolítsa őket, ha nem akarata szerint cselekedtek, vagyis megfossza őket a hatalomtól, mellyel visszaéltek.

Ugyanis a modern szabadság különbözteti az ókori szabadságtól, más veszélyek fenyegetik, mint azt.

Az ókori szabadságot az a veszély fenyegette, hogy mivel csak a társadalmi hatalomban való részvétel biztosítását tartották fontosnak, az emberek elköttyavetyélték egyéni jogaikat és élvezeteiket.

A modern szabadságot az a veszély fenyegeti, hogy elmerülve egyéni függetlenség-

günk élvezetébe, egyéni érdekeink érvényesítésének hajszolásába, túlon túl könnyen lemondunk a politikai hatalomban való részvétel jogáról.

A hatalom letéteményesei buzdítanak is erre bennünket. Készségesen megtakarítanak nekünk minden fáradságot, kivéve azt, hogy engedelmeskedjünk és fizessünk. Azt mondják: „Végül is mi az, amiért dolgoznak, amiben reménykednek? Ugye bár a boldogság? Nos, bízzák ránk, hogy megteremtsük a boldogságot, s mi majd megajándékozunk Önöket vele.” Nem, Uraim, ezt nem bízzuk Önökre. Bármilyen meghatározható is ez a gyöngéd törődés, arra kérjük a hatalmat, maradjon meg a keretei között. Szorítkozzék arra, hogy igazságosan járjon el; a boldogság, az már a mi dolgunk.

Mert lehetnének-e boldogok élvezeteink által, ha azokat elválasztanák biztosítékaiktól? És miben találnánk biztosítékot, ha lemondanánk a politikai szabadságról? Lemondani róla, Uraim, örütség lenne, mely annak az embernek boldonságához hasonlítana, aki arra hivatkozva, hogy csak az első emeleten lakik, alapozás nélkül, a homokra akarna építeni.

Egyébként, Uraim, vajon csakugyan igaz-e, hogy az emberi nem egyetlen célja a boldogság, annak bármilyen fajtája is? Ez esetben az ösvény, amelyen járunk, felettébb szűk volna, a cél, ahová tartunk, nem volna valami emelkedett. Nincs közöttünk senki sem, aki hajlandó lévén leszállítani, korlátozni erkölcsi képességeit, csökkenteni vágyait, lemondani a cselekvésről, a dicsőségről, a mély és nemes érzelmekről, ily módon ne tudna elbutulni, eldurvulni és boldoggá válni. Nem, Uraim, én tanúskodni kívánok természetünk jobbik része mellett, ama nemes nyugalanság mellett, mely zaklat és meggyötör bennünket, ama hév mellett, mely arra ösztönöz, hogy pallérozzuk tudásunkat, fejlesszük képességeinket: sorsunk nemcsak boldogságra hív, hanem tökéletesedésre is, s a tökéletesedéshez nem kaptunk erőteljesebb, hatalmasabb eszközt, mint a politikai szabadság.

A politikai szabadság, midőn kivétel nélkül minden polgárt legszentebb érdekeinek vizsgálatára ösztönöz, csiszolja elméjüket, gondolataikat nemesebbé teszi, olyan szellemi egyenlőséget teremt közöttük, mely dicsőségére válik egy népnek és hatalmasság emeli.

Figyeljék meg továbbá, hogyan lesz nagyvá egy nemzet, amint létrejön az első intézmény, mely biztosítja a politikai szabadság gyakorlását. Figyeljék meg polgártársainkat, bármelyik osztályhoz tartoznak is, bármilyen mesterséget űznek, akik kilépve mindennapos foglalatosságaik, magánügyeik köréből, nyomban felemelkednek azoknak a jelentős feladatoknak szintjére, amelyeket az alkotmány rájuk bíz: nagy ítélőerővel döntenek, ha kell, erőteljesen ellenállnak, felismerik a fortélyokat, dacolnak a fenyegetéssel, nem engednek a csábításoknak. Hadd hívjam fel figyelmüket arra a tiszta, mély és őszinte hazafiságra, amely diadalt arat városainkban, s még tanyáink népének is lendületet ad, elterjed műhelyeinkben, új életet lehel falvainkba, jogaink és a biztosítékok szükségességének tudatával tölti el az olyannyira hasznos munkát végző földműves, a szorgos kereskedő igaz és egyenes szellemét, akik is alaposan ismervén az átélt bajok történetét, de azt is tudván, hogy milyen orvosság gyógyítja e nyavalyákat, egyetlen pillantással egész Franciaországot felölelik, s a nemzeti hála adományozóiként harminc esztendő után szavazatukkal jutalmazták az elvhűséget annak a férfúnak személyében, aki a szabadság legkiválóbb védelmezője.*

* La Fayette, Sarthe képviselője.

Nem, Uraim, én nem mondok le egyik szabadságról sem, amelyről beszéltem: azt kell megtanulnunk, mint az imént rámutattam, hogy miképpen ötvözzük őket. Ahogy a középkori államok híres történetírója mondja, az intézményeknek be kell teljesíteniük az emberi nem sorsát, s az intézmények annál eredményesebben érik el céljukat, minél több polgárt emelnek a legmagasabb erkölcsi méltóságra.

Nem teljes a törvényhozó munkája, ha csak annyit tett, hogy nyugalmat adott a népnek. Bőségesen marad tennivalója akkor is, midőn elégedett a nép. Az intézményeknek be kell tetőzniük a polgárok erkölcsi nevelését. Tiszteletben tartva egyéni jogait, őrködve függetlenségükön, miben sem zavarva tevékenységüket, az intézményeknek mégis befolyásolniuk kell a közügyeket: ösztönözniük kell a polgárokat, hogy döntéseikkel és szavazatukkal vegyenek részt a hatalom gyakorlásában, biztosítaniuk kell számukra az ellenőrzés és felügyelet jogát, mely véleményük hangoztatása által érvényesül, s minekutána ezekkel a gyakorlatokkal alkalmassá tették őket e magasztos feladatokra, egyszerre kell felkelteniük bennük a vágyat és megadniuk a lehetőséget arra, hogy be is tudják teljesíteni.

Isaac Bashevis Singer

A SZAKÁLL

Méhes Károly fordítása

Elképzelhetetlen volt, hogy egy zsidó író meggazdagodjék, és öregkorára jólétben éljen. Bendit Pupkóval, egy kis beteg, himlőhelyes, fél szemére vak, egyik lábára béna emberrel mégis megtörtént.

Miközben testü nyavalyáival bajlódott, és a befejezetlen szindarabokkal, senki által nem olvasott versekkel meg a regényekkel, melyeknek nem akadt kiadójuk, rokona tanácsát követve ezer dollár értékben gyanús részvényeket vásárolt, darabját két dollárért. A tőkét elsősorban bőkezű támogatóktól és jótékonyági egyesületektől kapta. A részvények néhány hónap alatt eredeti értékük százszorosára ugrottak.

Később ugyanennek a rokonnak a tanácsára megvásárolt néhány dűledező épületet a New York-i Harmadik Sugárúton. Egy építési társaságnak kellett ez a terület, és elképesztő összeget fizettek neki érte.

Kedvenc kávéházunkból senkinek sem sikerült megtudnia a titokzatos tanácsadó kiletét, de azt tudtuk, hogy Bendit Pupko napról napra gazdagabb. Ő maga is elismerte, hogy nem jár messze az első milliójától. Ennek ellenére ugyanabban a kopott ruhában járt, mint addig. Ott ült az asztalunknál, cigarettázott, köhögött, rizspudingot evett és panaszkodott:

- Mire megyek a pénzemmel? Semmire.
- Add nekem! – mondta Pelta Mannes, a meseíró.
- Mit kezdenél vele? Fizetek neked egy süteményt meg egy kávét.